

ΔΙΑΦΥΛΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΕ ΟΡΙΣΜΕΝΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Δρ. Βασιλείου Γιώργος

Κλινικός Ψυχολόγος

Περίληψη

Σκοπός της έρευνας αυτής ήταν να εντοπίσει τυχόν διαφυλικές διαφορές στη μοναξιά, συστολή και λεκτική επικοινωνιακή δειλία. Το δείγμα αποτελούσαν 102 φοιτητές (ποσοστό 47,22) και 114 φοιτήτριες (ποσοστό 57,77). Τα ερωτηματολόγια ήταν: 1) η Κλίμακα Μοναξιάς (Russell et al 1980), 2) η Κλίμακα Συστολής (McCrosky et al. 1981) και η Κλίμακα Λεκτικής Επικοινωνιακής Δειλίας PRCA-24 (McCrosky, 1970, 1986). Η ANOVA έδειξε ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές διαφυλικές διαφορές, υπέρ των φοιτητριών, δηλαδή οι φοιτήτριες είχαν μεγαλύτερη συστολή και λεκτική επικοινωνιακή δειλία απ' ό,τι οι φοιτητές. Στη μοναξιά τα αποτελέσματα δεν ήταν στατιστικά σημαντικά. Απλά φάνηκε μια τάση των φοιτητριών να βιώνουν τη μοναξιά πιο έντονα από τους φοιτητές. Το συμπέρασμα είναι ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφυλική διαφορά τόσο στη συστολή όσο και στη λεκτική επικοινωνιακή δειλία, αλλά όχι στη μοναξιά. Στον ελληνικό χώρο, χρειάζονται μελλοντικές έρευνες οι οποίες θα μπορούσαν να αποδείξουν τη διαφυλική αυτή διαφορά και σε άλλα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, όπως είναι ο τόπος ελέγχου, η εσωστρέφεια ή η εικόνα του εαυτού.

ΔΙΑΦΥΛΙΚΕΣ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΣΕ ΟΡΙΣΜΕΝΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Οι διαφυλικές διαφορές είναι πρόσφορο έδαφος για ερευνητικές μελέτες, κυρίως όταν πρόκειται για ψυχολογικά χαρακτηριστικά, όπως είναι η μοναξιά, η συστολή και η λεκτική επικοινωνιακή δειλία. Έρευνες στο διεθνή χώρο οι οποίες αξιολογούν τις διαφυλικές διαφορές των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, μεμονωμένα ή σε συνδυασμό, είναι πολλές, αλλά τα αποτελέσματά τους είναι αντιφατικά.

Ωστόσο, όμως, καμία έρευνα τόσο στο διεθνή, όσο και στον ελληνικό χώρο δεν επιχείρησε να αξιολογήσει τη διαφυλική διαφορά της μοναξιάς, της συστολής και της επικοινωνιακής δειλίας ταυτόχρονα. Ειδικά, για τον ελληνικό χώρο, η έρευνα αυτή επιβάλλεται, από το γεγονός ότι τέτοιου είδους εγχειρήματα σπανίζουν. Εκτός από τη μοναξιά με πρόσφατες έρευνες των Anderson και Μαλικιώση - Λοΐζου (1995) και Βασιλείου (υπό δημοσίευση), δεν υπάρχουν άλλες σχετικές με το θέμα έρευνες. Το κενό αυτό θα προσπαθήσει να καλύψει η παρούσα έρευνα.

Γενικά στοιχεία των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας

Μοναξιά: Η μοναξιά ως ψυχολογικό πρόβλημα, άρχισε να μελετάται σχεδόν πρόσφατα. Παρ' όλο όμως, που οι ειδικοί δεν είχαν επικεντρώσει το ενδιαφέρον τους στο φαινόμενο της μοναξιάς, αυτή υπήρχε αλλά προσδιοριζόταν ως απομόνωση ή αποξένωση (Psychological Abstracts, volume, 49, 1973). Ο Mijuskovic (1977) διατύπωσε την άποψη ότι η μοναξιά δεν είναι ένα σύγχρονο φαινόμενο. Έχει βιωθεί και κατανοηθεί από την αρχή του πολιτισμού και της ενημερότητας, αλλά η κατάσταση, η οποία χαρακτηρίζει βαθιά το δυτικό σύγχρονο άνθρωπο, είναι πρόσφατη. Επίσης, ο Weiss, (1973) υποστήριξε ότι η μοναξιά είναι μια επώδυνη εμπειρία, η οποία είναι ευρέως διαδεδομένη στο ανθρώπινο γένος. Υποστήριξε επίσης, ότι υπάρχουν δύο βασικοί τύποι μοναξιάς: Η συγκινησιακή και η κοινωνική. Η συγκινησιακή μοναξιά βιώνεται όταν δεν υπάρχει πρωταρχική σχέση, η οποία θα μπορούσε να προσφέρει υψηλό επίπεδο οικειότητας. Δηλαδή, ενώ το άτομο μπορεί να έχει φίλους γύρω του, βιώνει τη μοναξιά επειδή δεν έχει αναπτυχθεί επαρκής οικειότητα, η οποία να έχει τη δύναμη μιας πρωταρχικής σχέσης. Σε πιο πρόσφατες μελέτες του, (Weiss, 1989) υποστηρίζει ότι αυτός ο τύπος μοναξιάς μπορεί να έχει σχέση με τους αδύναμους δεσμούς γονέων - παιδιού, οι οποίοι δεν αναπύχθηκαν σε ικανοποιητικό επίπεδο κατά την παιδική ηλικία. Η κοινωνική μοναξιά εμφανίζεται όταν το άτομο αδυνατεί να βρει φίλους και είναι κοινωνικά απομονωμένο. Ωστόσο, όμως, ο τύπος αυτής της μοναξιάς είναι εφήμερος και εξαφανίζεται όταν το άτομο διασυνδεθεί κοινωνικά και φιλικά.

Οι Peplau, Miceli και Morasch (1982) έδωσαν ένα διαφορετικό προσδιορισμό στη μοναξιά, υποστηρίζοντας ότι αυτή είναι αποτέλεσμα της ποιοτικής διαφοράς ανάμεσα στις πραγματικές και τις επιθυμητές σχέσεις των ατόμων. Τα άτομα επιδιώκουν ορισμένους τύπους σχέσεων, τις λεγόμενες "επιθυμητές σχέσεις", οι οποίες μπορεί να διαφέρουν από τις "πραγματικές σχέσεις" τους, αυτές δηλαδή που έχουν κατορθώσει να συνάψουν και οι οποίες, τις περισσότερες φορές, δεν είναι ικανοποιητικές. Δηλαδή δεν ανταγωνίζονται τις επιθυμητές σχέσεις με αποτέλεσμα το άτομο να βιώνει τη μοναξιά ακόμη και όταν βρίσκεται σε πολλά άτομα παρέα.

Επιπλέον και άλλοι συγγραφείς (Bootzin, 1980, Lynch, 1978, Warning, 1980) υποστήριξαν ότι η μοναξιά σχετίζεται με ψυχολογικά και κοινωνικά προβλήματα, ακόμη και με προβλήματα υγείας καθώς επίσης και με το θάνατο.

Οι έρευνες οι οποίες αφορούν στη διαφυλική διαφορά της μοναξιάς είναι αντιφατικές. Οι Russell Peplau και Cutrona (1980), στην πρώτη φάση της έρευνάς τους με φοιτητές και φοιτήτριες, βρήκαν ότι υπήρχε στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ των φύλων, με τους φοιτητές να έχουν περισσότερη μοναξιά από ό,τι οι φοιτήτριες. Αντιθέτως, στη δεύτερη φάση της έρευνάς τους, με φοιτητικό κόσμο, δεν βρήκαν στατιστικά σημαντική διαφορά φύλου.

Στον ελληνικό χώρο (Βασιλείου, 1994, υπό δημοσίευση), αφαιρώντας τις μεταβλητές του ψυχωτισμού, νευρωτισμού και εσωστρέφειας - εξωστρέφειας, δε βρέθηκε στατιστικά σημαντική διαφορά στη μοναξιά μεταξύ φοιτητών και φοιτητριών στο πανεπιστήμιο Κρήτης.

Συστολή: Η σπουδαιότητα και αινιγματικότητα της συστολής απεικονίζεται στη διαφωνία των ειδικών στο

να την προσδιορίσουν επαρκώς και με ακρίβεια. Μέχρι σήμερα έχουν διατυπωθεί πάρα πολλοί προσδιορισμοί από τους οποίους κανένας δεν είναι αυτοτελής και αντικειμενικός και απεικονίζει το θεωρητικό υπόβαθρο του κάθε συγγραφέα. Μερικοί συγγραφείς, οι οποίοι προσδιόρισαν τη συστολή είναι οι παρακάτω: (Buss, 1980, Cheek και Buss, 1981. Crozier, 1979. Girodo, 1978. Jones και Russell, 1982. Kaplan, 1972. Kelly, Phillips και McKinney, 1982. Leary και Schlenker, 1981. Lewisky, 1941. Phillips, 1980. Pilkonis, 1977a. Zimbardo, 1977).

Ωστόσο, όμως, με λίγες εξαιρέσεις οι περισσότεροι προσδιορισμοί μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε τρεις κατηγορίες. Παρ' όλο που οι προσδιορισμοί σε κάθε κατηγορία δεν είναι ταυτόσημοι, μοιράζονται κοινά χαρακτηριστικά τα οποία τους διακρίνουν από τους προσδιορισμούς των άλλων κατηγοριών.

Αρχικά, πολλοί συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η συστολή είναι μια "υποκειμενική εμπειρία", η οποία χαρακτηρίζεται από νευρική και αναστολές στις διαπροσωπικές σχέσεις και κοινωνικές αλληλεπιδράσεις (Buss, 1980. Leary και Schlenker, 1981. Zimbardo, 1977). Αυτή η εννοιολογία αντανάκλα την καθημερινή γλώσσα όταν κάποιο άτομο παραδέχεται ότι αισθάνεται ντροπαλό. Με την έννοια αυτή, η συστολή θεωρείται ότι είναι μια ειδική μορφή κοινωνικού άγχους (Buss, 1980. Leary 1983a).

Η δεύτερη κατηγορία των προσδιορισμών αντιπροσωπεύει μια αποκλειστικά συμπεριφορική άποψη, προσδιορίζοντας τη συστολή ως αναστολή, σιωπή και κοινωνική αποφυγή. Για παράδειγμα, ο Pilkonis (1977b), προσδιορίζει τη συστολή ως τάση αποφυγής των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και αποτυχία κατάλληλης συμμετοχής. Πολλά άτομα δηλαδή περιγράφουν τους εαυτούς των, ότι δρουν συστολικά.

Η τρίτη κατηγορία προσδιορίζει τη συστολή ως ψυχολογικό σύνδρομο, το οποίο περιλαμβάνει τόσο το υποκειμενικό κοινωνικό άγχος, όσο και την παρακλυόμενη κοινωνική συμπεριφορά (Cheek και Buss, 1981. Crozier, 1979. Jones και Russell, 1982).

Οι διαφυλικές έρευνες της συστολής είναι αντιφατικές. Δείχνουν μια υπεροχή των κοριτσιών, αλλά αυτό αποδίδεται σε άλλους παράγοντες, κυρίως στην έννοια της αυτο-εικόνας παρά στην ίδια τη συστολή αυτή καθαυτή. Ο Zimbardo (1977) βρήκε ότι τα κορίτσια του Δημοτικού σχολείου, καθώς επίσης και του Γυμνασίου - Λυκείου ανέφεραν ελάχιστα υψηλότερα ποσοστά συστολής απ' ό,τι τα αγόρια. Επίσης, οι Elkid και Bowens (1979) βρήκαν ότι τα κορίτσια του Λυκείου ανέφεραν υψηλότερα επίπεδα συστολής απ' ό,τι τα αγόρια, αλλά οι ερευνητές απέδωσαν τη διαφορά αυτή στην πιο ανεπτυγμένη ενημερότητα των κοριτσιών για τη φυσική τους εμφάνιση και την εικόνα του εαυτού τους. Αντιθέτως, οι Cheek, Carpentieri, Smith, Rierdan και Koff (1986), δε βρήκαν στατιστικά σημαντική διαφορά στη συστολή μεταξύ κοριτσιών και αγοριών καθώς επίσης και μεταξύ φοιτητών - φοιτητριών. Επίσης, οι Snyder, Smith, Augelli και Ingram (1985) διατύπωσαν την άποψη ότι οι άνδρες χρησιμοποιούν τα συμπτώματα της συστολής στρατηγικά ως προστατευτική λειτουργία, ενώ στις γυναίκες αυτή η στρατηγική απουσιάζει και ίσως αυτό να έχει να κάνει με τις μικροδιαφορές που υπάρχουν. Οι στρατηγικές αυτές μπορεί να μειώνουν την ένταση της συστολής στους άνδρες, κάτι το οποίο χρειάζεται διερεύνηση. Επιπλέον, ο Leary 1983, ο οποίος ανασκόπησε πολλές έρευνες, διατύπωσε την άποψη ότι τα διαφυλικά αποτελέσματα σε όλες τις ηλικίες δεν είναι ακόμη ξεκάθαρα, μια διατύπωση, η οποία ισχύει, κατά τη γνώμη μας, ακόμη και σήμερα.

Λεκτική Επικοινωνιακή Δειλία: Η λεκτική επικοινωνιακή δειλία προσδιορίζεται ως “το επίπεδο δειλίας ή άγχους ενός ατόμου, το οποίο σχετίζεται με πραγματική ή επικείμενη λεκτική επικοινωνία με άλλο άτομο ή ομάδα ατόμων” (McCrosky, 1970, 1977, 1978, 1982b, 1984). Η λεκτική επικοινωνιακή δειλία αναγνωρίστηκε ως ψυχολογικό χαρακτηριστικό από τον Lomas (1934), Phillips (1965, 1968) και McCrosky, 1970, 1975, 1976). Οι ερευνητές αυτοί παρατήρησαν ότι ορισμένα άτομα αποφεύγουν τη λεκτική επικοινωνία και αυτή η συμπεριφορά τους είχε αρκετές επιπτώσεις στις συναναστροφές τους με άλλα άτομα, καθώς επίσης και σε σπουδαίες απόψεις της ζωής τους.

Οι έρευνες οι οποίες αποσκοπούν στη λεκτική επικοινωνιακή δειλία έχουν εκπονηθεί με μια ποικιλία ορισμών, ως “φόβος σκηνής” (Clovenger, 1959), σιωπή (Phillips, 1968), συστολή (Zimbardo 1977), ευαισθησία ενώπιον ακροατηρίου (Paivio, 1964) και λεκτική επικοινωνιακή δειλία “communication apprehension” (McCrosky, 1970, 1975). Σύμφωνα με τον McCrosky (1978) τα άτομα ποικίλλουν ως προς το βαθμό με τον οποίο βιώνουν τη λεκτική επικοινωνιακή δειλία όταν αλληλεπιδρούν με άλλα άτομα. Τα άτομα με υψηλό βαθμό δειλίας αποφεύγουν τη λεκτική επικοινωνία με άλλα άτομα. Επίσης, όταν η επικοινωνία είναι αναπόφευκτη, η συμπεριφορά τους διαφέρει από αυτή των ατόμων χωρίς το πρόβλημα της λεκτικής δειλίας. Αυτή η ιδιαιτερότητα κάνει τα άτομα αυτά να γίνονται αποδεκτά με λιγότερο θετική διάθεση από τα άλλα άτομα.

Η λεκτική επικοινωνία κατατάσσεται σε δύο κατηγορίες: Τη βιολογική και την περιπτωσιακή (Lamb, 1973, Spieberger, 1966). Το χαρακτηριστικό αυτό ως βιολογικό χαρακτηρίζεται από φόβο και δειλία σε πολλούς και διάφορους τύπους λεκτικής επικοινωνίας. Ως περιπτωσιακό το χαρακτηριστικό αυτό είναι ειδικό σε μια δεδομένη λεκτική επικοινωνία.

Αντιθέτως, ο Zucherman (1976) πρότεινε ότι ως βιολογικό χαρακτηριστικό, η λεκτική επικοινωνιακή δειλία θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι είναι και γενική, αλλά και ειδική. Το γενικό άγχος αναφέρεται στην προδιάθεση εμπειρίας του άγχους ή της δειλίας σε ένα ευρύ φάσμα καταστάσεων. Ωστόσο, όμως, επειδή η λεκτική αυτή δειλία επικεντρώνεται αποκλειστικά σε καταστάσεις και συνθήκες, οι οποίες σχετίζονται με την ίδια τη λεκτική επικοινωνία, η έννοια αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ειδικό χαρακτηριστικό.

Επίσης, οι Kagan, Reznick και Gibbons (1989) και Kagan, Reznick και Snidman (1987) διατύπωσαν την άποψη ότι οι περιορισμοί στην παιδική ηλικία παίζουν σημαντικό ρόλο στην ενήλικη ζωή και στην εμφάνιση ψυχολογικών προβλημάτων.

Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι οι διαφυλικές διαφορές στη λεκτική επικοινωνιακή δειλία δεν είναι ξεκάθαρες. Χρειάζεται περισσότερη έρευνα και σε αυτό το λεπτό θέμα της ανθρώπινης φύσης και ύπαρξης και μάλιστα ιδιαίτερα στις διαφυλικές διαφορές σε όλες τις ηλικίες (McCrosky, 1977, 1978, 1982b, 1984, 1986).

Στόχος της Έρευνας

Από την ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας η οποία σχετίζεται με τη μοναξιά, τη συστολή και την

επικοινωνιακή δειλία, γίνεται φανερό ότι τα αποτελέσματα τα οποία αφορούν στις διαφυλικές διαφορές των χαρακτηριστικών αυτών είναι αντιφατικά.

Για το λόγο αυτό, ο κύριος στόχος της έρευνας αυτής είναι να επιχειρήσει να εντοπίσει τυχόν διαφυλικές διαφορές στη μοναξιά, συστολή και λεκτική επικοινωνιακή δειλία. Πρόβλεψη δεν μπορεί να γίνει από το γεγονός ότι τα έως τώρα αποτελέσματα είναι αντιφατικά και δεν τείνουν ούτε προς το ένα ούτε προς το άλλο φύλο. Γι' αυτό, στην αντιπαράθεση αυτή θα προστεθεί και η παρούσα έρευνα, η οποία θα υποστηρίξει τη μια ή την άλλη άποψη ανάλογα με τα αποτελέσματά της. Ωστόσο, όμως, επειδή οι περισσότερες έρευνες τις οποίες ανασκοπήσαμε, δίνουν ένα μικρό προβάδισμα στο γυναικείο φύλο, ίσως η πρόβλεψή μας τείνει προς αυτή τη φορά, ειδικά για τη συστολή και τη λεκτική επικοινωνιακή δειλία.

ΜΕΘΟΔΟΣ

Υποκείμενα της Έρευνας

Το δείγμα περιελάμβανε 102 φοιτητές (ποσοστό 47,22%) και 114 φοιτήτριες (ποσοστό 57,77%) από τα Πανεπιστήμια Αθηνών, Κρήτης και Πάντειο. Η ηλικία τους κυμαινόταν από 18 έως 25 ετών με μέσο όρο 21,45% έτη και τυπική απόκλιση 2,41. Η καταγωγή τους ήταν από όλη την Ελλάδα και φοιτούσαν σε διάφορα έτη από το πρώτο έως το τέταρτο.

Διαδικασία: Οι κλίμακες συμπληρώθηκαν κατά τα ακαδημαϊκά έτη 1994-1995 και 1995-1996 στους χώρους των πανεπιστημίων κατά τις ελεύθερες ώρες των φοιτητών και των φοιτητριών. Η διανομή τους έγινε από τον ίδιο τον ερευνητή. Οι κλίμακες δίνονταν προς συμπλήρωση, εντελώς τυχαία σε όσους φοιτητές και φοιτήτριες βρισκότουσαν στον πανεπιστημιακό χώρο. Στη συνέχεια, ο ερευνητής βρισκόταν σε κάποιο μέρος στο πανεπιστήμιο, για τυχόν συμπληρωματικές διευκρινίσεις σχετικές με τις κλίμακες και το σκοπό της έρευνας. Η συμπλήρωση ήταν εθελοντική και ανώνυμη. Οι αρνήσεις ήταν σχεδόν ανύπαρκτες, παρόλο που δεν ασκήθηκε καμιά βία ή φόρτιση για τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων. Απλά τα υποκείμενα της έρευνας ανταποκρίνονταν θετικά τόσο στην ατομική προσέγγιση όσο και στην ομαδική.

Περιγραφή των Εργαλείων Μέτρησης

Για τη διεξαγωγή της έρευνας αυτής χρησιμοποιήθηκαν: 1) η αναθεωρημένη έκδοση της κλίμακας μοναξιάς UCLA Loneliness Scale (Russell, Peplau και Cutrona, 1980), 2) η Κλίμακα Συστολής (McCrosky, Anderson, Richmond και Wheelless, 1981) και η Κλίμακα της Λεκτικής Επικοινωνιακής Δειλίας PRCA (McCrosky, 1970, 1978, 1982, 1986). Οι κλίμακες μεταφράστηκαν από τον ίδιο τον ερευνητή και φαίνονται στους Πίνακες 1 και 2 αντίστοιχα. Την Κλίμακα Μοναξιάς δεν την περιλάβαμε από το γεγονός ότι είναι γνωστή στον ελληνικό χώρο.

Κλίμακα Μοναξιάς (UCLA Loneliness Scale): Η αναθεωρημένη έκδοση της κλίμακας (Russell et al. 1980) περιλαμβάνει 20 ερωτήσεις με διαβαθμίσεις απαντήσεων από 1 έως 4. Ποτέ = 1, σπάνια = 2, μερικές φορές

= 3 και πάντα = 4. Δέκα από τις ερωτήσεις είναι αντίστροφες, δηλαδή, 4 = ποτέ, 3 = σπάνια, 2 = μερικές φορές και 1 = πάντα. Στο τέλος, οι θετικές και αντίστροφες ερωτήσεις προστίθενται και δίνουν τη συνολική βαθμολογία της κλίμακας. Όλες μαζί στοχεύουν στο να περιγράψουν την εμπειρία της μοναξιάς. Το εύρος της κλίμακας κυμαίνεται από 20 έως 80, και είναι το συνολικό άθροισμα όλων των απαντήσεων του ατόμου. Οι μέσοι όροι για την αναθεωρημένη κλίμακα, ήταν 37,06 και 36,05 με τυπικές αποκλίσεις 10,91 και 10,11 για τους φοιτητές και τις φοιτήτριες αντίστοιχα (Russell et al. 1980). Σε άλλη έρευνα, (Jones et al. 1982) η διάμεσος της κλίμακας ήταν 38 για τους φοιτητές και 38,5 για τις φοιτήτριες. Έως σήμερα δεν έχουν καθοριστεί τα όρια μεταξύ των ατόμων με μοναξιά και των ατόμων χωρίς μοναξιά. Ωστόσο, όμως, τα άτομα τα οποία προσεγγίζουν τη δεύτερη τυπική απόκλιση και άνω θεωρούνται ότι έχουν από μέτριο έως σοβαρό πρόβλημα μοναξιάς.

Η εσωτερική αξιοπιστία της κλίμακας είχε συντελεστή alpha στην αναθεωρημένη έκδοση 0,94. Η συσχέτιση μεταξύ της πρώτης και της αναθεωρημένης έκδοσης ήταν $r=0,91$ (Russell, et al. 1980). Τέλος, επιπρόσθετες έρευνες έχουν επικυρώσει την αξιοπιστία της κλίμακας (Perlman, Gerson και Spinner, 1978 Bonner και Rich, 1988. Solano, 1980. Zakahi και Duran, 1982).

Στον ελληνικό χώρο, ο συντελεστής alpha σε δείγμα Ελληνίδων φοιτητριών του Πανεπιστημίου Αθηνών ήταν 0.89 (Anderson και Μαλικιώση - Λοΐζου, 1995), ενώ σε άλλη, η οποία έγινε με φοιτητές και φοιτήτριες του Πανεπιστημίου Κρήτης, ο συντελεστής άλφα ήταν 0,81 (Βασιλείου, υπό δημοσίευση). Στην παρούσα έρευνα ο συντελεστής alpha ήταν 0.90.

Κλίμακα συστολής: Η κλίμακα κατασκευάστηκε από τον McCrosky et al. (1981) και αποτελείται από 14 ερωτήσεις, οι οποίες αξιολογούν απευθείας τη συστολή, όπως δείχνει ο Πίνακας 1. Το άτομο απαντά πάνω σε μια διαβάθμιση, από 1 έως 5. Εάν η περιγραφή της ερώτησης καλύπτει πλήρως το άτομο, τότε σημειώνει "ΝΑΙ" = 1. Εάν η ερώτηση το καλύπτει κάπως, τότε σημειώνει "ναι" = 2. Εάν το άτομο δεν είναι σίγουρο, τότε σημειώνει ";" = 3. Εάν πάλι η ερώτηση δεν το αντιπροσωπεύει μερικώς, τότε σημειώνει "όχι" = 4. Τέλος, εάν η ερώτηση δεν το αντιπροσωπεύει καθόλου, τότε σημειώνει "ΟΧΙ" = 5. Ο τρόπος βαθμολόγησης της κλίμακας, εμφανίζεται στο τέλος της στον Πίνακα 1.

Η αξιοπιστία της κλίμακας δοκιμάστηκε από τους McCrosky και Richmond (1982). Η εσωτερική αξιοπιστία της ήταν alpha = 0,92 στην προκαταρκτική έρευνα και 0,94 στην κυρίως έρευνα. Στη δική μας έρευνα ο συντελεστής Cronbach ήταν, alpha = 0,86. Η κλίμακα παρουσιάζεται στον Πίνακα 1.

Κλίμακα Λεκτικής Επικοινωνιακής Δειλίας: Η κλίμακα PRCA-24 (McCrosky, 1970, 1982, 1986) αποτελείται από 24 ερωτήσεις οι οποίες μετρούν τη λεκτική επικοινωνιακή δειλία πάνω σε μια διαβάθμιση απαντήσεων από 1 έως 5, του τύπου Lickert, και με βάση τις τέσσερις καταστάσεις οι οποίες προκαλούν επικοινωνιακή δειλία (συνεδριάσεις, δημόσια ομιλία, ομάδες και δυαδική κατάσταση). Η κάθε μια από αυτές αντιπροσωπεύεται από έξι ερωτήσεις. Η κάθε κατάσταση βαθμολογείται χωριστά. Οι τέσσερις βαθμολογίες που προκύπτουν, προσθέτονται και ο μέσος όρος τους εκφράζει την τελική βαθμολογία της λεκτικής επικοινωνιακής δειλίας του ατόμου. Ο τρόπος βαθμολόγησης (McCrosky και Beatty, 1986) παρουσιάζεται στο τέλος της κλίμακας στον Πίνακα 2.

Η αξιοπιστία της κλίμακας είναι επικυρωμένη με δείγμα 29.478 φοιτητών και φοιτητριών και με συντελεστή $\alpha = 0,92$ έως $0,98$ (McCrosky και Beatty, 1986), με έτερο δείγμα 1.434 φοιτητών και με $\alpha = 0,94$, καθώς και με αξιοπιστία μέτρησης - επαναμέτρησης $r=0,83$ με διάστημα δέκα ημερών σε 769 φοιτητές. Σε άλλη έρευνα η κλίμακα έδωσε συντελεστή αξιοπιστίας α πάνω από $0,90$ (McCrosky, 1975). Επίσης, η κλίμακα σχετιζόταν με αυτή του Lusting (1974) Lusting Verbal Reticence "Προφορική Σιωπή" με $r=0,70$. Η κλίμακα Lusting είναι ευρέως δοκιμασμένη στο διεθνή χώρο. Στη δική μας έρευνα, ο βαθμός αξιοπιστίας α ήταν $0,83$. Η κλίμακα παρουσιάζεται στον Πίνακα 2.

Αποτελέσματα

Για την ανάλυση των αποτελεσμάτων χρησιμοποιήθηκε το test Hotellings το οποίο με (Τιμή = $0,17041$), ακριβείς βαθμούς ελευθερίας ($F_s=12,26986$), Υποθετικούς βαθμούς ελευθερίας ($F=3$), σφάλμα βαθμών ελευθερίας ($F=216,00$), και πιθανότητα ($p=0,001$) έδειξε ότι οι μεταβλητές διαφέρουν με τη μέθοδο MANOVA. Τα αποτελέσματα έχουν ως εξής: Ο μέσος όρος για τη μοναξιά ήταν $38,83$ και $40,17$ για τους φοιτητές και τις φοιτήτριες αντίστοιχα.

Για τη συστολή ήταν $40,22$ και $44,24$ αντίστοιχα για τους φοιτητές και τις φοιτήτριες. Για την επικοινωνιακή δειλία ήταν $16,38$ και $18,41$ αντίστοιχα για τους φοιτητές και τις φοιτήτριες.

HANOVA έδειξε ότι η λεκτική επικοινωνιακή δειλία είχε ($F(1,214)=32,72933$) και ($p=0,000$), υπέρ των φοιτητριών, το οποίο ήταν στατιστικά σημαντικό. Οι φοιτήτριες δηλαδή είχαν μεγαλύτερη επικοινωνιακή δειλία. Η συστολή είχε ($F(1,214)=10,10416$) και ($p=0,002$), υπέρ των φοιτητριών, το οποίο ήταν στατιστικά σημαντικό. Οι φοιτήτριες δηλαδή, είχαν μεγαλύτερη συστολή απ' ό,τι οι φοιτητές. Η μοναξιά δεν παρουσίασε στατιστικά σημαντική διαφορά, εκτός από μια τάση υπέρ των φοιτητριών.

Ο Πίνακας 3 δείχνει αναλυτικά τις διαφυλικές αναλύσεις MANOVA της μοναξιάς, της συστολής και της λεκτικής επικοινωνιακής δειλίας.

Από τον Πίνακα φαίνεται ότι η μεγαλύτερη διαφυλική διαφορά είναι στη λεκτική επικοινωνιακή δειλία, με τις φοιτήτριες να έχουν μεγαλύτερη δειλία από ό,τι οι φοιτητές. Το γεγονός αυτό ίσως αντικατοπτρίζει την κοινωνική δομή της χώρας μας, η οποία επιτρέπει στα κορίτσια να μπορούν να εκφράζονται δειλά και όχι ελεύθερα και δημόσια, ενώ τα αγόρια δεν μπορούν διότι αναλαμβάνουν κύριους ρόλους στην κοινωνία σε σχέση με τα κορίτσια.

Δεύτερη έρχεται η συστολή, η οποία βιώνεται ως συναίσθημα και έχει περίπου την ίδια ιδιότητα με το προηγούμενο χαρακτηριστικό αλλά σε πιο ευρεία κλίμακα. Ενώ δηλαδή η λεκτική δειλία εκδηλώνεται κατά τη διάρκεια μιας λεκτικής επικοινωνίας και μάλιστα πολλές φορές ενώπιον μεγάλου ακροατηρίου, η συστολή συναντάται και σε άλλες περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα, συστολή να καθήσει κανείς στο εστιατόριο ή στη βιβλιοθήκη του σχολείου ή να σταθεί στη γραμμή να ταχυδρομήσει μια επιστολή.

Η διαφυλική διαφορά στη μοναξιά συμφωνεί με την υπόθεση ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά ως προς το βαθμό με τον οποίο αυτή βιώνεται και από τα δύο φύλα. Ωστόσο, οι φοιτήτριες είχαν ελάχιστα μεγαλύτερη μοναξιά απ' ό,τι οι φοιτητές.

Συζήτηση

Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής υποστήριξαν την υπόθεση ότι τα κορίτσια είναι περισσότερο συστολικά και δειλά στο να εκφραστούν λεκτικά και δημόσια. Τα αποτελέσματα συμφωνούν με τις έρευνες, οι οποίες έχουν δείξει μια σταθερή υπεροχή των κοριτσιών στη συστολή, έστω και με μικρή διαφορά ή την παρεμβολή και άλλων παραγόντων, όπως είναι η αυτοεικόνα (Elkid και Bowens, 1979. Zimbardo, 1977).

Η διαφυλική διαφορά, η οποία φαίνεται στη λεκτική επικοινωνιακή δειλία, με τα κορίτσια να υπερέχουν από τα αγόρια, ίσως να έγκειται στη δομή της κοινωνίας μας, η οποία αποδέχεται τα κορίτσια ως ντροπαλά και δειλά, ενώ τα αγόρια είναι αδικαιολόγητα να μη συμμετέχουν και να μην εκφράζονται ελεύθερα και δημόσια. Αυτό ίσως αποτελεί “εξελικτική μάθηση”, η οποία αρχίζει πολύ νωρίς από την οικογένεια και από το Δημοτικό Σχολείο, με τα αγόρια να συμμετέχουν σε πιο ζωηρές εκδηλώσεις, ενώ τα κορίτσια να είναι πολλές φορές παθητικοί παρατηρητές αυτών των τολμηρών δράσεων, οι οποίες χτίζουν σιγά σιγά την τόλμη του αγοριού να συμμετέχει ενεργά, ενώ από την άλλη, η παθητική παρακολούθηση να χτίζει σιγά σιγά την ατολμία των κοριτσιών.

Τα δύο αυτά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, δηλαδή η συστολή και η λεκτική επικοινωνιακή δειλία έχουν και βιολογικό υπόβαθρο, δηλαδή είναι και κληρονομικά, αλλά το πόσο διαφέρουν ως προς την κληρονομικότητα διαφυλικά θα πρέπει να διερευνηθεί. Η παρούσα έρευνα από το σχεδιασμό της δεν μπορεί να το αποδείξει.

Από την άλλη μεριά, οι έρευνες του Kagan et al. (1987, 1989) οι οποίες αφορούν στα περιορισμένα παιδιά, δίνουν κάποια σημασία και στα δικά μας αποτελέσματα. Οι ερευνητές αυτοί βρήκαν ότι οι περιορισμοί στην παιδική ηλικία έχουν ως αποτέλεσμα την εμφάνιση ψυχολογικών προβλημάτων στην ενήλικη ζωή και κυρίως άγχος στις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις. Ίσως λοιπόν επειδή κοινωνικά ακόμη και σήμερα τα κορίτσια υφίστανται μεγαλύτερους περιορισμούς απ’ ό,τι τα αγόρια, εάν δεν αναπτύξουν συστολικά συμπτώματα ή συμπτώματα της επικοινωνιακής δειλίας, τουλάχιστον ίσως δεν μπορούν να αναπτύξουν στρατηγικές αντιμετώπισής τους. Ίσως πάλι τα περισσότερα “μη” και “πρέπει” στα κορίτσια απ’ ό,τι στα αγόρια, και με κάποια βιολογική προδιάθεση, να καταλήγουν τα κορίτσια να είναι περισσότερο συστολικά και λεκτικά δειλά απ’ ό,τι τα αγόρια.

Τόσο η συστολή όσο και η επικοινωνιακή δειλία όπως αξιολογούνται με τις αντίστοιχες κλίμακες του McCrosky, δεν αφήνουν πολλά περιθώρια για αμφιβολίες από το γεγονός ότι αξιολογούν τα φαινόμενα αυτά απευθείας και το άτομο είναι ενήμερο εάν είναι συστολικό ή όχι ή εάν βιώνει τη δειλία σε μια ομιλία. Η διαφορά ίσως είναι στην υποκειμενικότητα. Το πόσο δηλαδή ένα άτομο κρίνει σωστά το βαθμό με τον οποίο βιώνει το φαινόμενο της συστολής ή της επικοινωνιακής δειλίας και το πόσο διαφέρει η υποκειμενικότητα διαφυλικά.

Επιπλέον, η διαφυλική αυτή διαφορά ίσως να οφείλεται στη διαφορά ρόλων, όπως τους καθορίζει ο πολιτισμός μας. Παρόλη την απελευθέρωση του γυναικείου φύλου, υπάρχουν ακόμη ρόλοι οι οποίοι έχουν να κάνουν με το ανδρικό φύλο, καθιστώντας το έτσι περισσότερο ενεργό και εμπλεκόμενο από το άλλο φύλο. Αυτή η υποχρεωτική ευθύνη ίσως βοηθάει το ανδρικό φύλο να αντιμετωπίζει τόσο τη συστολή όσο και την επικοινωνιακή δειλία πιο αποτελεσματικά παρά να αποδίδεται η διαφορά αυτή σε καθαρά βιογενετικούς

παράγοντες.

Επίσης, σύμφωνα με τον Pilkonis (1977) οι συστολικοί άνδρες χρησιμοποιούν την απομόνωση για να αποφύγουν την απειλή της δημόσιας έκθεσης, ενώ οι συστολικές γυναίκες ανταποκρίνονται με παθητικότητα και χρησιμοποιούν πιο ήπιες συμπεριφορές αντίδρασης, όπως είναι το χαμόγελο ή το νεύμα. Αυτό ίσως κινητοποιεί τους άνδρες να δραστηριοποιηθούν και να αντιμετωπίσουν τόσο τη συστολή όσο και την επικοινωνιακή δειλία, ενώ οι γυναίκες εξαιτίας των παθητικών και ήπιων αντιδράσεών τους, αντιμετωπίζουν αυτά τα φαινόμενα λιγότερο αποτελεσματικά με αποτέλεσμα να υπάρχει αυτή η διαφυλική διαφορά τόσο στη συστολή όσο και στην επικοινωνιακή δειλία.

Πάντως, τόσο η συστολή όσο και η λεκτική επικοινωνιακή δειλία έχουν γνωστικούς, συμπεριφορικούς και βιολογικούς συντελεστές και σε αυτούς τους συντελεστές σίγουρα υπάρχουν διαφυλικές διαφορές. Ωστόσο, όμως, θα πρέπει για καλύτερα αποτελέσματα να γίνονται σύνθετες μετρήσεις, όπως είναι η συμπεριφορική, η βιολογική, γνωστική και η εκφραστική αξιολόγηση, έτσι ώστε τα αποτελέσματα να είναι πιο αντικειμενικά και πιο πλήρη.

Η θέση μας, ωστόσο, είναι ότι επειδή το δείγμα της έρευνας αυτής ήταν σχετικά μεγάλο, τα ευρήματά της θα πρέπει να ενταχθούν με εκείνα τα οποία υποστηρίζουν ότι πραγματικά υπάρχουν διαφυλικές διαφορές τόσο στη συστολή όσο και στη λεκτική επικοινωνιακή δειλία, αλλά όχι στη μοναξιά.

Όμως, σχεδόν όλες οι έρευνες, οι οποίες αφορούν στη συστολή και στην επικοινωνιακή δειλία έχουν αξιολογήσει τα δύο αυτά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, μόνο με μια μέτρηση χωρίς να συνδυαστούν οι μετρήσεις τις οποίες μόλις αναφέραμε. Η μόνη εξαίρεση είναι η έρευνα του Pilkonis (1977). Δυστυχώς και η παρούσα έρευνα ακολούθησε το παράδειγμα των άλλων ερευνών, χρησιμοποιώντας μόνο μια αξιολόγηση. Αυτό θα μπορούσε να είναι ένας περιορισμός της.

Τέλος, η παρούσα έρευνα θα μπορούσε να επεκταθεί και σε άλλα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, για να φανεί εάν και εκεί υπάρχουν διαφυλικές διαφορές, όπως είναι ο τόπος ελέγχου, ο νευρωτισμός, η εσωστρέφεια και η αυτοεκτίμηση. Τέτοιες έρευνες θα δώσουν μια πιο πλήρη εικόνα των διαφυλικών διαφορών και στον ελληνικό χώρο, αλλά και μια πληρέστερη γνώση γύρω από το ανθρώπινο γένος.

Πίνακας 1

Οδηγίες: Οι παρακάτω ερωτήσεις φαίνονται να μας αντιπροσωπεύουν όταν συζητάμε με άλλα άτομα. Όταν κάτι σε αντιπροσωπεύει πολύ καλά, τότε σημείωσε "ΝΑΙ". Εάν σε αντιπροσωπεύει κάπως, τότε σημείωσε "ναι" με μικρά. Εάν υπάρχει αβεβαιότητα ή δεν καταλαβαίνεις την ερώτηση, τότε σημείωσε ";", ερωτηματικό. Εάν σε αντιπροσωπεύει εντελώς φτωχά, τότε σημείωσε "ΟΧΙ", και εάν σε αντιπροσωπεύει κάπως φτωχά, τότε σημείωσε "όχι" δηλαδή με μικρά γράμματα. Δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις. Απλά μας αντιπροσωπεύουν κατά ένα βαθμό.

1. Ναι, ναι, ??, ΟΧΙ, όχι. Παραδέχομαι ότι είμαι ντροπαλό άτομο.
2. Ναι, ναι, ??, ΟΧΙ, όχι. Οι άλλοι λένε ότι μιλάω πολύ.
3. Ναι, ναι, ??, ΟΧΙ, όχι. Νομίζω ότι πραγματικά μιλάω πολύ.

4. Ναι, ναι, ??, ΟΧΙ, όχι. Οι άλλοι λένε ότι είμαι ντροπαλό άτομο.
5. Ναι, ναι, ??, ΟΧΙ, όχι. Νομίζω ότι πραγματικά μιλάω πάρα πολύ.
6. Ναι, ναι, ??, ΟΧΙ, όχι. Νομίζω ότι έχω την τάση να είμαι ήσυχο άτομο στην τάξη.
7. Ναι, ναι, ??, ΟΧΙ, όχι. Πράγματι νομίζω ότι δε μιλάω πολύ.
8. Ναι, ναι, ??, ΟΧΙ, όχι. Νομίζω ότι μιλάω πιο πολύ από τους περισσότερους.
9. Ναι, ναι, ??, ΟΧΙ, όχι. Νομίζω ότι είμαι ένα ήσυχο άτομο.
10. Ναι, ναι, ??, ΟΧΙ, όχι. Νομίζω ότι μιλάω πιο πολύ σε μικρές ομάδες (3-6 άτομα).
11. Ναι, ναι, ??, ΟΧΙ, όχι. Νομίζω ότι τα περισσότερα άτομα μιλούν πιο πολύ από μένα.
12. Ναι, ναι, ??, ΟΧΙ, όχι. Οι άλλοι λένε ότι είμαι ήσυχο άτομο.
13. Ναι, ναι, ??, ΟΧΙ, όχι. Νομίζω ότι μιλάω πιο πολύ από τους άλλους στην τάξη.
14. Ναι, ναι, ??, ΟΧΙ, όχι. Νομίζω ότι πολλά άτομα είναι πιο ντροπαλά από μένα.

Βαθμολογία. 1) Πρόσθεση των ερωτήσεων 1, 4, 6, 7, 9, 11 και 12

2) Πρόσθεση των ερωτήσεων 2, 3, 5, 8, 10, 13 και 14

Συστολή = 42 - (ολικό 1) + (ολικό 2).

Σταθμισμένη σε 3.845 φοιτητές - φοιτήτριες των Η.Π.Α. (Μ.Ο. = 39,88, Τ.Α. = 10,86 και άλφα Cronbach από 0,89 έως 0,93).

Πίνακας 2.

Κλίμακα McCrosky (PRCA):

Με το ερωτηματολόγιο αυτό θέλουμε να μας περιγράψεις το πώς αισθάνεσαι στις παρακάτω καταστάσεις. Δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις. Απλά θέλουμε την άποψή σου και τις αληθινές αντιδράσεις σου σε κάθε περίπτωση. 1 = διαφωνώ απόλυτα, 2 = διαφωνώ, 3 ουδέτερος/η, 4 = συμφωνώ και 5 = διαφωνώ απόλυτα.

1. Απεχθάνομαι να συμμετέχω σε συζητήσεις ομάδων.
2. Γενικά, αισθάνομαι άνετα όταν συμμετέχω σε συζητήσεις ομάδων.
3. Έχω ένταση και νευρικότητα όταν είμαι σε συζήτηση ομάδας.
4. Μου αρέσει να εμπλέκομαι σε συζητήσεις ομάδας.
5. Όταν εμπλέκομαι σε συζήτηση ομάδας με άγνωστα άτομα έχω ένταση και νευρικότητα.
6. Έχω ηρεμία και άνεση όταν συμμετέχω σε ομαδικές συζητήσεις.
7. Γενικά, έχω νευρικότητα όταν χρειαστεί να βρεθώ σε μια συγκέντρωση ή συνάντηση
8. Γενικά, έχω ηρεμία όταν έχω συνάντηση ή συγκέντρωση.
9. Έχω μεγάλη ηρεμία και χαλάρωση όταν με καλέσουν να εκφράσω τη γνώμη μου σε μια συγκέντρωση.
10. Φοβάμαι να εκφράσω τη γνώμη μου σε μια συγκέντρωση ατόμων, συναδελφών, κ.λπ.
11. Η επικοινωνία σε συναντήσεις μου προκαλεί νευρικότητα και μου χαλάει την άνεση.
12. Έχω μεγάλη χαλάρωση όταν απαντώ σε ερωτήσεις σε μια συγκέντρωση.
13. Όταν συμμετέχω σε μια συζήτηση με μια νέα γνωριμία έχω μεγάλη νευρικότητα.

14. Δε φοβάμαι να μιλάω σε συζητήσεις.
15. Συνήθως έχω μεγάλη ένταση στις συζητήσεις.
16. Συνήθως έχω μεγάλη ηρεμία και χαλάρωση στις συζητήσεις.
17. Ενώ συζητώ με μια καινούργια γνωριμία έχω μεγάλη άνεση και χαλάρωση.
18. Φοβάμαι να μιλήσω σε συζητήσεις.
19. Δε φοβάμαι να κάνω ομιλίες.
20. Ορισμένα μέλη του σώματός μου τα αισθάνομαι πολύ τεντωμένα και σφικτά όταν κάνω ομιλία.
21. Αισθάνομαι άνετα όταν κάνω μια ομιλία.
22. Οι ιδέες μου γίνονται συγκεχυμένες και μπερδεμένες όταν κάνω μια ομιλία.
23. Αντιμετωπίζω μια επικείμενη ομιλία με άνεση και εμπιστοσύνη.
24. Όταν κάνω ομιλία έχω τέτοια νευρικότητα που ξεχνάω γεγονότα που γνωρίζω.

Βαθμολογία

$$\text{Ομάδα} = 18 - (1) + (2) - (3) + (4) - (5) + (6)$$

$$\text{Συνεδριάσεις} = 18 - (7) + (8) + (9) - (10) - (11) + (12)$$

$$\text{Διαδική} = 18 - (13) + (14) - (15) + (16) + (17) - (18)$$

$$\text{Δημόσια} = 18 + (19) - (20) + (21) + (22) + (23) - (24)$$

Βασισμένη πάνω σε 29.478 φοιτητές - φοιτήτριες: Γενικός Μ.Ο. = 16,4.

Τ.Α. = 15,3. Ομάδες, Μ.Ο. = 15,4, Τ.Α. = 4,8. Συνεδριάσεις, Μ.Ο. = 14,4, Τ.Α. = 5,1. Άλφα Cronbach από 0,92 έως 0,97

Πίνακας 3

Αποτελέσματα MANOVA των 220 υποκειμένων στη μοναξιά, συστολή και επικοινωνιακή δειλία.

Μετ/λητές υποθ. SS	Σφάλμ. SS	υποθ. MS	σφάλμα MS	Βαθμ. Ελ.	F	P	, ,	
Μοναξιά	91,57	13927,25	91,57	63,88	(1,21)	1,43	0,233	ΣΑ
Συστολή	884,24	19077,68	884,24	67,51	(1,21)	10,10	0,002	ΣΣ
Λεκ. δειλ.	224,80	1497,34	224,80	6,86	(1,21)	32,72	0,001	ΣΣ

Σημ. ΣΣ= στατιστικά σημαντικό. ΣΑ= στατιστικά ασήμαντο.

- 1) Μεταβλητές. 2) Υποθετικά SS = σκορ υψωμένα στο τετράγωνο. 3) Σφάλμα SS = σφάλμα τετραγωνισμένων σκορ. 4) Υποθετικοί μέσοι όροι των σκορ MS. 5) Σφάλμα μέσων όρων τετραγωνισμένων σκορ MS. 6) Βαθμοί Ελευθερίας. 7) Τιμή F. 8) Πιθανότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Anderson, L.R. and Μαλικιώση - Λαίζου, Μ. (1995). Σύγκριση σχέσεων κέντρου ελέγχου της συμπεριφοράς και της αυτοκαταγραφής με τη μοναξιά και την ικανοποίηση από τη ζωή μεταξύ Ελληνίδων και Αμερικανίδων φοιτητριών. *Ψυχολογία*, 2 (1), 107-126.
- Βασιλείου Εμ. Γ. (1994). Η βασική εκπαίδευση των νεοσυλλέκτων του ελληνικού Πεζικού ως επιδεινωτικός παράγοντας της κατάθλιψης και άλλων ψυχολογικών προβλημάτων. Διδακτορική διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ψυχολογίας. Θεσσαλονίκη.

- Bonner, R.L. and Rich, A.R. (1988). A prospective investigation of suicidal ideation in college students: A test of a model. *Suicide and Life - Threatening Behavior*, 18.
- Buss, A.H. (1980). *Self - consciousness and social anxiety*. San Francisco: Freeman.
- Bootzin, R.R. (1980). (Coordinating author). *Abnormal psychology: Current perspectives*. (3rd ed.). New York: Random House.
- Cheek, J.M. and Buss, A.H. (1981). Shyness and sociability. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41, 330-339.
- Cheek, J.M., Carpentieri, A.M., Smith, T.G., Rierdan, J. and Koff, E. (1986). Adolescent shyness. In Jones, W.H., Cheek, J.M. and Briggs, S.R. *Shyness. Perspectives on research and treatment*. New York and London: Plenum Press.
- Clevenger, JR. T.A. synthesis of experimental research in stage fright. *Quarterly Journal of Speech*, 1959, 45, 134-145.
- Crozier, W.R. (1979). Shyness as dimension of personality. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 18, 121-128.
- Elkind, D. and Bowen, R. (1979). Imaginary audience behavior in children and adolescents. *Developmental Psychology* 15, 38-44, Gironi, M. (1978). *Why shy*: New York: Pocket Books.
- Jones, W.H., Hobbs, S.A. and Hockenbury, D. (1982). Loneliness and social skills deficit. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, (4), 682-689.
- Jones, W.H. and Russell, D. (1982). The social reticence scale: An objective instrument to measure shyness. *Journal of Personality Assessment*, 46, 629-631.
- Kagan, J., Reznick, J.S. and Snidman, N. (1987). The physiology and psychology of behavioral inhibition in children. *Child Development*, 58, 1459-1473.
- Kagan, J., Reznick, J.S. and Gibbons, J. (1989). Inhibited and uninhibited types of children. *Child Development*, 60, 838-845.
- Kaplan, D.M. (1972). On shyness. *International Journal of Psychoanalysis*, 53, 439-453.
- Kelly, L., Phillips, G.M. and McKinney, B. (1982). Reprise: Farewell reticence, good - by apprehension. *Communication Education*, 31, 211-219.
- Lamb, D.H. (1973). Speech anxiety. Towards a theoretical conceptualization and preliminary scale development. *Speech Monographs*, 39, 62-67.
- Leary, M.R. (1983a). *Understanding social anxiety: Social, personality and clinical perspectives*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Leary, M.R. and Schlenker, B.R. (1981). The social psychology of shyness. A self - presentational model. In J.T. Tedeschi, (Ed.). *Impression management theory and social psychological research*. New York: Academic Press.

- Lewinsky, H. (1941). The nature of shyness. *British journal of Psychology*, 32, 105-113.
- Lomas, C.W. (1934). A study of stage fright as measured by student reactions to the speaking situation. M.A. thesis, Northwestern University.
- Lustig, M.W. (1974). Verbal reticence: A reconceptualization and preliminary scale development. Paper presented at the Speech Communication Association, Chicago.
- Lynch, J.J. (1978). Doctor's warning: Being single can be hazardous to your health. *Harper's Bazar*, 111, (303), 182-183, 203.
- McCrosky, I.C. Measures of communication - bound anxiety. *Speech monographs*, 1970, 37, 269-277.
- McCrosky, I.C. (1975). Validity of the P.R.C.A. as an index of oral communication apprehension. Paper presented in the Speech Communication Association Convention, Houston.
- McCrosky, I.C. (1982a). An introduction to rhetorical communication. (Forth edition). Englewood Cliffs, N.J.: Prentice - Hall.
- McCrosky, J.C. (1984). The communication apprehension perspective. In J.A. Daly and McCrosky, J.C. (Eds.). *Avoiding communication: Shyness, reticence and communication apprehension*. Beverly Hills, CA: Sage.
- McCrosky, J.C. and Andersen, J.F. (1976). The relationship between communication apprehension and academic achievement among college students. *Human Communication Research*, 3, 73-81.
- McCrosky, J.C. and Beatty, M.J. (1986). Oral communication apprehension. In Jones, W.H., Cheek, J.M. and Briggs, S.R. (Eds.). *Shyness: Perspectives on research and treatment*. New York and London: Plenum Press.
- McCrosky, J.C., Andersen, J.F., Richmond, V.P. and Wheelles, L.R. (1981). Communication apprehension of elementary and secondary students and their teachers. *Communication Education*, 30, 122-132.
- McCrosky, J.C. (1970). Measures of communication - bound anxiety. *Speech Monographs*, 37, 269-277.
- McCrosky, J.C. (1977). Oral communication apprehension. A summary of recent theory and research. *Human Communication Research*, 4, 78-96.
- McCrosky, J.C. (1978). Validity of the PRCA as an index of oral communication apprehension. *Communication Monographs*, 45, 192-203.
- McCrosky, J.C., Anderson, J.F., Richmond, V.P. and Wheelles, L.R. (1981). Communication apprehension of elementary and secondary students and their teachers. *Communication Education*, 30, 122-132.
- McCrosky, J.C. and Richmond, V.P. (1982a). Communication apprehension and shyness: Conceptual and operational distinction. *Central States Speech Journal*, 33, 458-468.
- McCrosky, J.C. and Richmond, V.P. (1982b). The quiet ones: Communication apprehension and shyness. (Second ed.). Dubuque, IA: Gorsuch - Scarisbrick.
- Mijuskovic, B. (1977). Types of loneliness. *Psychology*, 14, 24-29.

- Paivio, A. (1964). Childrenrearing antecedents of audience sensitivity. *Child Development*, 35, 397-416.
- Peplau, L.A., Micelli, M. and Morasch, B. (1982). Loneliness and self - evaluation. In Peplau, L.A. and Perlman, D. (Eds.). *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy*. New York: Wiley.
- Perlman, D., Gerson, A.C. and Spinner, B. (1978). Loneliness among senior citizens: An ampirical report. *Essence*, 2, 239-248.
- Pilikonis, P.A. (1977a). Shyness: public and private, and its relationship to other measure of social behavior. *Journal of Personality*, 45, 585-595.
- Pilkonis, P.A. (1977b). Shyness, public and private and its relationship to other measures of social behavior. *Journal of Personality*, 45, 585-595.
- Phillips, G.M. (1965). The problem of reticence. *Pennsylvania Speech Annual*, 22, 22-38.
- Phillips, G.M. (1968). Reticence: Pathology of the normal speaker. *Speech Monographs*, 35, 39-49.
- Phillips, G. (1980). *Help for the shy people*. Englewood Cliffs, NJ: Spectrum.
- Psychological Abstracts (1973). Volume 49.
- Russell, D., Peplau, L.A. and Cutrona, C.E. (1980). The revised UCLA Loneliness Scale: Concurrent and Discriminant Validity Evidence. *Journal of Personaliry and Social Psychology*, 39, (3), 472-480.
- Snyder, C.R., Smith, T.W., Augelli, R. and Ingram, R.E. (1985). On the self - serving function of social anxiety: Shyness as a self - handicapping strategy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48, 970-980.
- Solano, C.H. (1980). Two measures of loneliness: A comparison. *Psychological Reports*, 46, 23-28.
- Spielberger, C.D. (1966). *Anxiety and behavior*. New York: Academic Press.
- Warning, D. (1980). Living alone is dangerous to your health. *U.S. News and World Reports*, 88, 25, 47-48.
- Weiss, R.S. (1973). *Loneliness: The experience of emotional and social isolation*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Weiss, R.S. (1989). Reflections on the present state of loneliness research. In Hojat, M. and Crandall, R. (Eds.). *Loneliness: Theory, research and applications*. Newburry Park CA: Sage Publications.
- Zakahi, W.R. and Duran, R.L. (1982). All the lonely people: The relationship among loneliness, communicative competence and communication anxiety. *Communication Quarterly*, 30, 203-209.
- Zimbardo, P.G. 1977. *Shyness: What it is, what to do about it*. Reading, MA: Addison - Wesley.
- Zuckerman, M. (1976). General situation - specific traits and states: New approaches to assessment of anxiety and other constructs. In Zuckerman, M. and Speilberger, C.D. (Eds.). *Emotions and anxiety: New concepts, methods and applications*. New York: Wiley.